

Un amor, uns carrers

Cap a una didàctica de les geografies literàries

Edició de

Alexandre Bataller

Héctor H. Gassó

VNIVERSITAT VALÈNCIA

2014

©

D'aquesta edició:

Publicacions de la Universitat de València,
els autors

Març de 2014

ISBN: 978-84-370-9246-1

Dipòsit Legal: V-889-2014

Aquesta publicació no pot ser reproduïda, ni totalment ni parcialment, ni enregistrada en, o transmesa per, un sistema de recuperació d'informació, en cap forma ni per cap mitjà, sia fotomecànic, fotoquímic, electrònic, per fotocòpia o per qualsevol altre, sense el permís previ de l'editorial. Dirigiu-vos a CEDRO (Centro Español de Derechos Reprográficos, www.cedro.org) si necessiteu fotocopiar o escanejar algun fragment d'aquesta obra.

Correcció lingüística: Alexandre Bataller

Fotografia de coberta: David Pons Chaigneau

Disseny de coberta: Celso Hernández de la Figuera i Héctor H. Gassó

Maquetació: Héctor H. Gassó

Publicacions de la Universitat de València
Arts Gràfiques, 13 - 46010 València
<http://puv.uv.es>
publicacions@uv.es

Aquest volum s'ha realitzat dins el projecte «Geografies Literàries 2012-2013» (UV- SFPIE_FO12-80919), en el marc del Subprograma d'Innovació Docent *Finestra Oberta* del Servei de Formació Permanent i Innovació Educativa de la Universitat de València

ÍNDIX

ELEMENTS PER A LA DIDÀCTICA DE LES GEOGRAFIES LITERÀRIES	9
I. ELS LLOCS I ELS RECURSOS	11
Alexandre Bataller Català, <i>Per una didàctica de la llengua i la literatura vinculada al territori</i>	13
Joanvi Candèl i Pau Marqués, <i>Fil-per-randa, una manera de viatjar</i>	23
Ricard Giramé Parareda, <i>Els mapes literaris en Internet: anàlisi dels webs de literatura georeferenciada dels Països Catalans</i>	31
Mireia Munmany Muntal, <i>El patrimoni literari català: recursos educatius en xarxa</i>	39
Llorenç Soldevila i Balart, <i>Del lloc literari a la ruta literària: un branding en eclosió</i>	43
Carme Torrents Buxó, <i>La Casa Museu Verdaguer: un espai per a la mediació de la literatura. Raons pel Projecte «Canigó 125 veus»</i>	51
II. ELS ITINERARIS: TERRITORIS	55
Ivan Carbonell Iglesias, <i>Geografia llegendària del Comtat. Les llegendes com a itinerari didàctic</i>	57
Ana Díaz-Plaja i Margarida Prats, <i>Una passejada barcelonina per la LIJ</i>	65
Josep V. Garcia Raffi, <i>Les geografies (literàries) d'Arenys de Mar: una aproximació didàctica interdisciplinària</i>	75
Àlvar Monferrer i Monfort, <i>Viatge tòpic-literari per la geografia mítica de la ciutat de Castelló de la Plana</i>	87
Pascuala Morote Magán i María José Labrador Piquer, <i>Blasco Ibáñez y Azorín: una mirada literaria en torno a Valencia</i>	101
Miquel Àngel Oltra Albiach i Rosa Maria Pardo Coy, <i>Les rutes dels titellaires valencians</i>	111
Vicent Vidal Lloret, <i>La Vila literària: ruta didàctica pels paisatges vilers amb llegenda</i>	119

III. ELS ITINERARIS: AUTORS I OBRES	127
Amparo Ayora del Olmo, <i>Una passejada per les rutes del Tombatossals</i>	129
José Cantó Doménech i Amparo Hurtado Soler, <i>Ausiàs March: un viatge de Gandia a Mercuri</i>	141
Antonio Huertas Morales, <i>El Cid explicado a los jóvenes. Literatura, leyenda e historia a propósito de El enigma del Cid</i> , de María José Luis	145
Josep Vicent Miralles, <i>Fotos de família; la València de Manuel Vicent</i>	151
Aina Monferrer Palmer, <i>La València de Vicent Andrés Estellés. Una proposta didàctica a partir del Llibre de meravelles</i>	157
Antonio José Morales Hernández i Carlos Caurín Alonso, <i>Itinerari per les Rodanes mitjançant l'obra Els papers àrabs</i>	167
Jordi Oviedo Seguer, <i>Ruta literària de Vicent Andrés Estellés: «Un amor, uns carrers»</i>	175
Margarida Prats Ripoll i Salvador Escudé Baró, <i>Ruta literària de Màrius Torres per la ciutat de Lleida. Una passejada pels espais viscuts, literaris i de recuperació i homenatge</i>	185
IV. LES EXPERIÈNCIES	193
Joan Miquel Albert Tarragona, <i>Exili republicà i literatura catalana</i>	195
Maria Alcaraz Ruiz, <i>L'intercanvi com a descobriment del passat i llavor de pau de futur</i>	203
Jesús Bernat Agut, <i>Imatgies, una experiència en el Batxillerat</i>	207
Margarida Castellano Sanz, <i>Més enllà de les nostres fronteres: dues experiències de viatge amb l'alumnat</i>	213
Beatriz Comella i Fina Masdeu, <i>Ilercavònia i Cossetània: espais literaris (propostes i experiències didàctiques)</i>	219
Vicent Lluís Fontelles Rodríguez, <i>Didàctica de l'organologia de la música tradicional a partir d'eixides escolars i del treball de camp més enllà de l'aula</i>	227
Alicia Martí Climent, <i>Poesia oral improvisada al territori lingüístic català</i>	235
David Parra Monserrat, <i>Ruta didàctica per les terres de l'Ebre: una proposta d'itinerari multidisciplinar</i>	243
Cristina Sendra Mocholí, <i>Un passeig pel Parc Natural de l'Albufera de València: una mirada literària per conèixer, fer i sentir el medi</i>	251

(Catalunya), l'extensió de Maella de l'IES Mar de Aragón de Casp (Aragó) i l'IES Sineu de la ciutat mallorquina homònima (Illes Balears), el qual actua també com a coordinador.

Així, doncs, quatre instituts han planificat, durant els cursos 2010/2011 i 2011/2012, la recerca i l'intercanvi d'experiències al voltant de la tradició de la poesia oral improvisada en el context geogràfic i cultural de cada centre, concretats en quatre trobades. Però, a més, la llengua catalana fa de vincle d'unió i d'interrelació del projecte, perquè és la llengua pròpia de les comarques on es troben ubicats els instituts, de manera que aquest serveix de retruc per a promoure l'ús de la llengua a través dels contactes interterritorials entre els joves de tots els centres.

Per tal de facilitar, tot i les distàncies geogràfiques, el treball col·laboratiu entre els diferents centres implicats en el projecte, s'ha creat la wiki *Poesia oral improvisada* (<http://poesiaoralimprovisada.wikispaces.com>), que funciona com a repositori però que també serveix per mostrar la tasca desenvolupada. Per tant, es fomenta l'aprenentatge en xarxa i la construcció compartida del coneixement.

2. LA POESIA ORAL IMPROVISADA

El patrimoni cultural que es transmet de forma oral és immaterial, volàtil i efímer. S'ha llegat de generació en generació i és recreat constantment per les comunitats i grups en funció del seu entorn, la seua interacció amb la natura i la seua història. Aquest projecte pretén, doncs, augmentar la sensibilització, el coneixement i la transmissió del cant d'improvisació poètica a les generacions més joves.

Els objectius principals són la investigació, la producció de materials didàctics i l'intercanvi d'experiències, així com també el descobriment de l'entorn cultural, geogràfic i artístic de cada centre. Més concretament, es tracta de:

- Investigar els orígens de la poesia oral improvisada i establir contacte amb els experts en aquest tema.
- Elaborar materials didàctics diferents per a exposar a totes les comunitats educatives dels centres participants en el projecte.
- Donar a conèixer el nostre treball al professorat i a l'alumnat de la resta de centres.
- Visitar els diferents centres que participen en el projecte per a conèixer el seu treball, establir contactes i intercanviar propostes.
- Descobrir l'entorn cultural, geogràfic i artístic de cadascun dels centres participants.

Però, a més, aquest projecte s'integra en el programa d'estudis de l'alumnat participant. Per exemple, a l'IES L'Om aquest forma part de les diferents programacions del centre, especialment de les matèries de «Valencià», «Àmbit lingüístic i social» del programa de Diversificació, «Música», «Teatre» i «Llengua i Imatge», tal i com estableix el pla general d'actuació de l'institut.

Així, doncs, les activitats previstes en el projecte se centren en tres àrees: la investigació, la producció de materials i l'intercanvi d'experiències. Tot seguit n'enumerem algunes realitzades a l'IES L'Om de Picassent (l'Horta Sud).

Dins de l'àrea d'investigació, s'ha dut a terme una recollida de programes, cançons, artistes, que fan referència a manifestacions de la poesia oral improvisada, i també de llegendes, contes populars, refranys, dites, cançons, endevinalles, etc. a partir del testimoni de la gent major del poble. A més, s'ha buscat informació sobre l'origen d'aquesta forma d'oralitat en documents i llibres, i s'han realitzat diverses entrevistes a persones amb una trajectòria artística que corre paral·lela al rescat i la renovació de la tradició oral i musical (Jacint Hernández, Vicent Torrent...), a responsables culturals de mostres i esdeveniments que fomenten la transmissió de la

ball de bastonots,³ les falles...), els menjars típics⁴ (la coca d'arrop, la pilota de la Vallivana, etc.) i la figura de Maria «la Pena», una picassentina que va crear moltes composicions populars; i el català a Picassent, salut i vitalitat de la llengua (aproximació sociolingüística) i el nostre parlar (el valencià i l'apitxat, trets singulars del parlar de Picassent, paraules oblidades, frases típiques i els pobles valencians parlen els uns dels altres).⁵

D'altra banda, cal dir que s'han treballat les composicions més freqüents que s'han usat i continuen utilitzant-se en la poesia popular, com ara les auques, els rodolins, els col·loquis, els romanços i altres gèneres i cants (cançons de batre, nades, etc.). A més a més, s'ha fet un recull de la tradició oral a cadascuna de les zones: el cant valencià d'estil, les nyacres i els garrotins de Catalunya, les jotes d'Aragó i les gloses mallorquines. En el cas valencià, s'ha estudiat «una de les perles més valuoses que a nivell musical hem tingut al País Valencià» (Torrent 1990), i de la qual existeixen diversos tipus, distingits sobretot pel seu acompanyament instrumental: els acompanyats per una rondalla de corda i vent (valenciana o l'u i el dos, l'u, l'u i el dotze, i la riberenca) i les *albaes* (acompanyades per tabal i dolçaina). Tant el cant d'estil com les *albaes* s'interpreten en rondes nocturnes, anomenades *guitarraes* i *nits d'albaes* respectivament. Ara bé, «si en el cant d'estil la parella de cantadors va alternant les intervencions, en les *albaes* l'alternança es dona usualment en cadascuna de les interpretacions» (Frechina 2011) i les introduccions i els interludis es fan amb dolçaina i tabal. A més, durant la trobada a Picassent es va poder gaudir de la conferència «La música tradicional valenciana» amb instruments, a càrrec de Ximo Caffarena i Quim Sans.

I, finalment, en relació a l'intercanvi d'experiències, s'han visitat els diferents centres participants per a conèixer el seu treball, establir contactes i intercanviar propostes, així com per a descobrir el seu entorn cultural, geogràfic i artístic. D'aquesta manera, s'ha pogut fer una comparació dels gèneres d'improvisació poètica i musical entre els distints territoris representats pels quatre centres de secundària, però també una comparació del model de llengua i dels dialectes parlats en cadascuna de les poblacions i comarques dels instituts participants, que representen dins del sistema lingüístic català els quatre principals dialectes al territori espanyol (valencià, balear, central i nord-occidental); a més d'una aproximació al territori, per exemple en la trobada a Picassent es va fer una passeig per la localitat, una visita a l'Albufera (port de Catarroja i tancat de la Pipa) i al centre històric de València.

3. Aquest ball té un simbolisme bèl·lic i hi intervenen huit balladors agrupats en dos bàndols de quatre. Consta de quatre parts: la primera és la preparació per al combat; la segona, la provocació o amenaça d'uns guerrers als altres; la tercera, mostra els càstigs als quals són sotmesos els contrincants, i la quarta i última part del ball és el triomf dels guanyadors i el reconeixement de la derrota per part dels vençuts.

4. Amb motiu de la trobada celebrada a Picassent, es va elaborar un receptari picassentí (<http://poesiaoralimprovisada.wikispaces.com/Receptari+picassent%C3%AD>) que arreplega alguns dels plats més tradicionals de la zona, des dels arrossos fins a les postres. Un seguit de receptes de cuina que es troben molt sovint relacionades amb les diverses festivitats que se succeeixen al llarg de l'any, com ara els pastissets de moniato per Nadal, els bunyols de carabassa per les falles o les pilotes dolces per les festes de la Vallivana.

5. Seguint la tasca duta a terme per Manuel Sanchis Guarner a *Els pobles valencians parlen els uns dels altres* (València 1968), es va intentar fer una recopilació de locucions tòpiques amb base geogràfica de Picassent i dels pobles veïns, «les coses —més o menys gracioses, més o menys justificades— que els pobles valencians diuen tradicionalment els uns dels altres» (Sanchis Guarner 1968).

3. EL TERRITORI LINGÜÍSTIC CATALÀ

El projecte *Patrimoni cultural: poesia oral improvisada* agrupa diversos centres d'educació secundària obligatòria del territori lingüístic català: l'IES L'Om de Picassent (País Valencià), l'IES Torroella de Montgrí de la ciutat homònima (Catalunya), l'extensió de Maella de l'IES Mar de Aragó de Casp (Aragó) i l'IES Sineu de la ciutat mallorquina homònima (Illes Balears). Quatre instituts de secundària (del País Valencià, de Catalunya, d'Aragó i de les Illes Balears) que, durant els cursos 2010-2011 i 2011-2012, han planificat la recerca i l'intercanvi d'experiències al voltant de la tradició de la poesia oral improvisada en el context geogràfic i cultural de cada centre, concretats en quatre trobades.

Abans, però, es va dur a terme una reunió preparatòria el 14 de gener de 2011 a Sineu, on s'ubica el centre coordinador del projecte, i, uns mesos més tard, van començar les trobades: els dies 24, 25 i 26 de març de 2011 a Picassent; 19, 20 i 21 de maig de 2011 a Maella; 8, 9 i 10 de febrer de 2012 a Torroella de Montgrí, i 26, 27 i 28 d'abril de 2012 a Sineu.

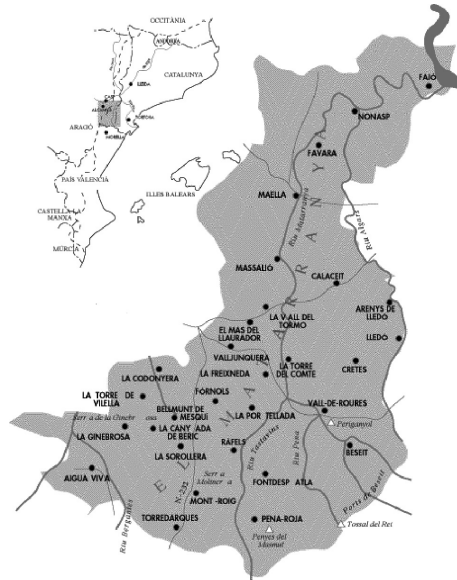
La llengua catalana fa de vincle d'unió i d'interrelació del projecte, perquè és la llengua pròpia de les comarques on es troben ubicats els instituts, de manera que aquest serveix de retruc per a promoure l'ús de la llengua a través dels contactes interterritorials entre els joves de tots els centres.

Així, doncs, aquest projecte ha reunit en quatre ocasions joves de distints territoris de la llengua catalana, pertanyents a quatre administracions territorials diferents: el País Valencià (Picassent), Aragó (Maella), Catalunya (Torroella de Montgrí) i les Illes Balears (Sineu). Es tracta de tots els territoris que tenen com a llengua pròpia el català a l'Estat espanyol, a excepció de la localitat del Carxe a Múrcia.

A més a més, es dona el cas que els instituts participants pertanyen als quatre dialectes principals de la llengua catalana: el valencià de Picassent, el català nord-occidental de Maella, el català central de Torroella de Montgrí i el balear de Sineu. D'acord amb l'articulació dialectal del català vertebrada verticalment en dos grans blocs (oriental i occidental) i proposada pel filòleg Manuel Milà i Fontanals el 1861, el parlar dels valencians i dels aragonesos correspon al bloc occidental de la llengua catalana, mentre que el dels gironins i el dels mallorquins pertany al bloc oriental.

Per tant, l'alumnat ha pogut conèixer les particularitats dels dos grans blocs de la llengua, de cada dialecte del català i de la parla de cada comarca participant, així com la situació sociolingüística dels diferents territoris, el contacte desequilibrat de llengües.

A continuació, ens centrarem en el cas de Maella per ser potser el més desconegut. Aquesta localitat se situa a la comarca del Baix Aragó — Casp de la Franja d'Aragó,⁶ en la qual hi ha dues viles castellanoparlants (Casp i Chiprana) i quatre de catalanoparlants (Maella, Favara, Nonasp i Faió). La seua població es dedica bàsicament a l'agricultura: l'oliva, l'ametla, la cirera i sobretot la bresquilla.

La situació sociolingüística de la Franja d'Aragó es coneix com a *diglòssia*⁷. El català té una gran vitalitat al carrer, ja que és la llengua de comunicació majoritària (la sap parlar un 88,8%); però, alhora està esborrada en l'àmbit públic, pateix una situació de marginalitat institucional, atès que el castellà és l'única llengua oficial de l'Aragó.

A més a més, la varietat lingüística parlada a Maella s'emmarca dins del català occidental i forma part d'un gran dialecte de transició que engloba les terres del Matarranya (comarques

6. La denominació «Franja de Ponent» hi desperta un lògic rebuig per barcinocèntrica.

7. Aquest terme fou encunyat per Charles A. Ferguson (1959) per referir-se a la distribució de registres formals i informals; més tard, Fishman (1968) va traslladar aquest model estrictament intralingüístic a la descripció de situacions que involucren dues llengües. En aquests casos, n'hi ha una d'utilitzada en els usos formals, en l'ús oficial i en la intercomunicació pública més formalitzada, mentre que l'altra ocupa només els usos informals.

aragoneses del Matarranya i Baix Aragó), les terres de l'Ebre a Catalunya i les comarques septentrionals del País Valencià (El Maestrat i El Ports).

4. A TALL DE CONCLUSIONS

El projecte *Patrimoni cultural: la poesia oral improvisada* vol rescatar la poesia oral improvisada, que ha estat una part tan important de l'expressió popular de la nostra cultura i la nostra llengua.

L'experiència didàctica duta a terme ha permès a l'alumnat i al professorat aprendre a versar i cantar les *albaes* valencianes, les nyacres i els garrotins de Catalunya, les jotes d'Aragó i les gloses mallorquines. Més encara, mitjançant la wiki, s'ha fomentat l'aprenentatge en xarxa i la construcció compartida del coneixement a partir de la recerca i l'intercanvi d'experiències al voltant de la tradició de la poesia oral improvisada en el context geogràfic i cultural de cada centre educatiu.

Però, sobretot, s'ha obert un espai de comunicació entre parlants joves d'una comunitat lingüística que té molt poques ocasions de relacionar-se directament. A més, l'alumnat ha pogut descobrir l'entorn cultural, geogràfic i artístic d'altres zones del nostre territori lingüístic. Comptat i debatut, una oportunitat única de treballar conjuntament la literatura, la música, la llengua i la geografia.

5. REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- DE LA TORRE, Antoni (2008), *Blocs i wikis per a l'aula: una experiència en l'ensenyament en valencià*. [<http://es.scribd.com/doc/27117527/Blocs-i-wikis-per-a-l-aula-Antoni-de-la-Torre-2008>] [Consulta: 21 juny 2010]
- DOMÉNECH, Lourdes (2007), *Wikis educatius*. [<http://wikiseducatiu.wikispaces.com>] [Consulta: 7 desembre 2010]
- FRECHINA, Josep Vicent (2011), *La cançó en valencià. Dels repertoris tradicionals als gèneres moderns*, València, Acadèmia Valenciana de la Llengua.
- MARTÍ CLIMENT, Alícia (2011), «La wiki del projecte *Patrimoni cultural: poesia oral improvisada*», *Quaderns digitals: Revista de noves tecnologies i societat*, 68. [http://www.quadernsdigitals.net/index.php?accionMenu=hemeroteca.VisualizaArticuloIU.visualiza&articulo_id=11024&PHPSESSID=06141daf7e3ada88818a53ebc1b06f3e] [Consulta: 19 de maig de 2012]
- MILÀ I FONTANALS, Manuel (1861), *De los trovadores en España*, Barcelona, CSIC, 2a ed., 1965.
- SANCHIS GUARNER, Manuel (1968), *Els pobles valencians parlen els uns dels altres*, vol. 3, València, L'Estel / Eliseu Climent.
- TORRENT, Vicent (1990), *La música popular*, València, Edicions Alfons el Magnànim, Institució Valenciana d'Estudis i Investigació.
- TORREÑO, Antoni (2011), «El projecte *Poesia oral improvisada*. Escoles de Torroella, Maella, Sineu i Picassent», *Caramella: revista de música i cultura popular*, 25, pp. 105-107.
- VIVANCOS, Jordi (2007), «Pedagogia dels wikis», *De les TIC a les TAC*. [<http://ticotac.blogspot.com/2007/05/pedagogia-dels-wikis.html>] [Consulta: 18 novembre 2010]